

УДК 373.2.016:73/75]:159.954

Наталія Данько

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0003-3689-6307

Ольга Васько

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-5241-0958
DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/325-338

РОЗВИТОК ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглядається проблема розвитку образного мислення молодших школярів засобами образотворчого мистецтва; представлено хід і результати дослідження рівнів розвитку образного мислення учнів початкових класів під час уроків образотворчого мистецтва в сучасній початковій школі; пропонуються можливі шляхи розвитку образного мислення учнів як важливої творчої здібності; називаються можливі шляхи розвитку образного мислення дітей молодшого шкільного: формування розуміння образної мови; застосування дидактичних іграшок, ігрових ситуацій, використання комплексу методів вивчення образотворчого мистецтва, методів мнемотехніки і методики правопівкульного малювання.

Ключові слова: *образне мислення, розвиток образного мислення, молодші школярі, уроки образотворчого мистецтва, мистецтво, творчість, творчі здібності, початкова школа.*

Постановка проблеми. Метою сучасної вітчизняної педагогіки є формування гармонійно розвинутої, творчої особистості. Кожна людина потребує розвинутого творчого потенціалу, сформованого творчого мислення. У ситуації інформаційного вибуху, коли постійно з'являється велика кількість інформації, сучасні учні мають навчитися швидко знаходити потрібний навчальний матеріал, запам'ятовувати важливі аспекти, творчо застосовувати набуті знання на практиці. Тому через протиріччя між доступністю великої кількості інформації та зростаючими запитамі суспільства щодо формування творчої, самостійної особистості виникла потреба усвідомлення механізму запам'ятовування, підвищення якості сприймання, усвідомлення навчального матеріалу учнями молодшого шкільного віку, розвитку їх творчих здібностей.

У зв'язку з вище зазначеним загострюється актуальність розробки та впровадження в освітній процес нових підходів і методів, спрямованих на розвиток образного мислення учнів, оскільки педагоги та психологи вважають його основною формою мислення. Відповідно, перед освітянами постає завдання більш глибокого вивчення методичних особливостей розвитку образного мислення школярів у процесі навчання. У більшості

випадків навчання зводиться в основному лише до запам'ятовування й відтворення прийомів дій. Схоластичне заучування текстів, які не розуміють та явищ, які не усвідомлюють учні, не сприяють якісній освіті. Вивчаючи велику кількість навчального матеріалу, виконуючи завдання репродуктивного характеру, учні позбавляються радості навчання, не відчують себе успішними і, як наслідок, – поступово втрачають інтерес до творчості.

Саме на уроках з дисциплін художньо-естетичного циклу відбувається творчий розвиток особистості дитини. Мистецтво, особливо образотворче, є потужним засобом розвитку творчого мислення. На уроках образотворчого мистецтва мають розвиватися загальні творчі здібності (увага, фантазія, уява, творче мислення) та спеціальні (відчуття кольору, відчуття ритму, образне мислення). Однак, під час глибокого вивчення проблеми було виявлено наступне: розвиток образного мислення дитини молодшого шкільного віку на уроках мистецтва має, як правило, поверховий характер. Учителі більшу увагу приділяють вивченню кольору, засвоєнню навичок спостереження, сприйняття художнього твору, виконання технік малювання.

Отже, існують такі протиріччя між потребами суспільства та практичним рівнем розвитку особистості школярів: між орієнтацією на творчий розвиток, високий рівень творчого мислення, який визначається гармонійною роботою обох півкуль мозку, і обмеженою кількістю навчального часу, відведеного предметам естетичного циклу; між рівнем поширення інформації та усвідомленням важливості знань про специфічну мову образотворчого мистецтва; між наявністю бажаної мети, пов'язаної з розвитком творчого мислення й відсутністю продуманої методики досягнення цієї мети.

Аналіз актуальних досліджень. Різні аспекти розвитку образного мислення розкриваються в дослідженнях П. Блонського, Л. Виготського, В. Давидова, Л. Занкова, Г. Костюка, Н. Менчинської, Г. Люблінської. Психологічні основи розвитку мислення в молодшому шкільному віці розроблені у працях О. Запорожця, Д. Ельконіна, В. Котирло, С. Кулачківської, С. Ладивір, Г. Люблінської, В. Мухіної. Питання розвитку мислення учнів в освітньому процесі відображено в роботах М. Махмутова, А. Матюшкіна, Т. Кудрявцева, І. Лернера.

У наукових працях таких видатних учених, як Г. Блонський, Л. Венгер, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, А.В Запорожець, А. Леонтьєв, В. Мухіна встановлено, що сенситивним періодом щодо розвитку образного мислення є молодший шкільний вік.

Проблема дослідження полягає в тому, щоб виявити методичні шляхи розвитку образного мислення дітей молодшого шкільного віку на уроках

образотворчого мистецтва в сучасній початковій школі. Незважаючи на те, що здійснено значну кількість теоретичних та експериментальних досліджень, розроблено оригінальні методики експериментальних досліджень образного мислення, ще й досі не визначені шляхи розвитку образного мислення молодших школярів на уроках мистецтва.

Мета статті – визначити реальний стан практичного розвитку образного мислення молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва та виявлення ефективних шляхів його розвитку.

Методи дослідження. У проведенні констатувального експерименту, що полягав у визначенні кількісного та якісного аналізу ефективності розвитку образного мислення молодших школярів, було застосовано комплекс методів: педагогічне спостереження, анкетування, інтерв'ю вчителів та батьків дітей, а також, студентів; анкетування, тестування учнів, аналіз творчих та художніх робіт учнів; педагогічний експеримент.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомою є закономірність розвитку особистості, яка відображає залежність власної активності людини та її розвитку. Завжди, спостерігаючи за успіхами учнів, ми відмічаємо, що краще та легше навчаються ті діти, які додатково займаються різними видами навчальної, творчої діяльності. Особливо це стосується учнів, які окрім шкільних занять регулярно відвідують художні гуртки та навчаються в художній, мистецькій або ж музичній школі. Такі учні не лише встигають виконувати більше завдань та опанувати великою кількістю навчальної інформації, але й є більш розвиненими, володіють кращою пам'яттю (зоровою, слуховою, тактильною), уявою, образним, просторовим мисленням. Діти, які захоплюються художньою діяльністю, мають можливість додатково займатися малюванням в різних техніках, мають краще розвинену образну пам'ять, просторове, образне мислення. Якщо розглядати питання якості освіти всіх дітей, а не лише тих, які мають можливість додатково навчатися та розвиватися, виникає необхідність пошуку методів, засобів розвитку образного мислення під час уроків у загальноосвітній школі. Тому, базуючись на впевненості про важливість розвитку образного мислення всіх учнів початкової ланки, ми намагаємося виявити можливі шляхи реалізації названої проблеми.

Розглядаючи особливості різних видів мислення, Л. Копець розрізняє мислення за генезою (наочно-дійове, наочно-образне, словесно-логічне), за функціональним призначенням (творче, критичне), за структурою (інтуїтивне, раціональне), за використанням засобом (вербальне, образне) (Копець, 2008, с. 166). Науковець пояснює, що наочно-образне мислення є формою мислення, в основі якої лежить моделювання й уявне вирішення проблемної

ситуації. Ця форма мислення є, на його думку, наступним етапом розвитку інтелекту після наочно-дієвого мислення. У більшості випадків розрізняють мислення за використовуваними засобами – образне та вербальне. Р. Арнхейм досліджує візуальне мислення. Науковець називає даний вид формою мислення, за якої творче вирішення проблемних завдань відбувається як образне моделювання. Автор стверджує, що основою візуального мислення є наочно-дійове та наочно-образне мислення, які властиві архітекторам та дизайнерам.

Здійснюючи педагогічне дослідження, ми базувалися на визначенні основного поняття «образне мислення», яке в українському педагогічному енциклопедичному словнику визначається С. Гончаренко таким чином: «Образне мислення – конкретне мислення, яке реалізується у вигляді аналізу й поєднання образів» (Гончаренко, 2011, с. 326). Науковець зазначає, що образне мислення чітко виражене в дитячому віці.

З метою виявлення наявних рівнів образного мислення нами було здійснено педагогічний експеримент. Одним із важливих завдань уроків образотворчого мистецтва в початкових класах є розвиток образного мислення школярів. Дослідження стану розвитку образного мислення учнів початкових класів у процесі проведення уроків образотворчого мистецтва здійснювалося на базі Сумської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 5. У педагогічному експерименті брали участь учителі, учні 2 та 3 класів початкової школи та їхні батьки. Констатувальна частина експериментальної роботи здійснювалася протягом 2019-2020 рр. У проведенні констатувального експерименту, що полягав у визначенні кількісного та якісного аналізу ефективності розвитку образного мислення молодших школярів, було застосовано комплекс методів: педагогічне спостереження, анкетування, інтерв'ю вчителів та батьків дітей, а також, студентів; анкетування, тестування учнів, аналіз творчих та художніх робіт учнів; педагогічний експеримент.

На основі аналізу теоретичного аспекту даного педагогічного феномену, що досліджується, було виявлено суттєві ознаки трьох рівнів розвитку образного мислення в дітей молодшого шкільного віку. Також було з'ясовано критерії та показники визначених рівнів розвитку образного мислення. Для отримання достовірних даних було розроблено анкети, тести, проведено спостереження освітнього процесу, здійснено опитування. У ході констатувального експерименту встановлено три рівні образного мислення учнів початкових класів. Відповідно до визначених критеріїв і показників обґрунтовано суттєві ознаки достатнього, середнього та низького рівнів розвитку образного мислення молодших школярів.

Мета констатувального експерименту полягала у визначенні наявного рівня розвитку образного мислення учнів початкових класів засобами образотворчого мистецтва. Відповідно до мети були розроблені такі завдання: провести педагогічне спостереження під час уроків образотворчого мистецтва у 2 та 3 класах початкової школи; здійснити аналіз навчальної документації (навчальних програм, підручників, посібників) щодо наявності у їх змісті творчих завдань, завдань на розвиток образного мислення учнів; з'ясувати рівень обізнаності вчителів початкових класів щодо важливості та специфіки розвитку образного мислення; здійснити аналіз рівнів сформованості образного мислення учнів початкових класів.

Перший етап констатувального експерименту передбачав здійснення діагностичної розвідки для отримання фактів, що впливають на якість навчання та розвиток образного мислення учнів початкових класів. У процесі вирішення завдань була спроектована поетапна діагностика пошукового експерименту, яка містила цілу низку педагогічних мікродосліджень. Так, у процесі педагогічного спостереження під час уроків образотворчого мистецтва в 2 та 3 класах початкової школи ми відмітили, що переважна більшість учителів намагається включати в урок методи та завдання, що сприяють розвитку образного мислення, але використовують їх хаотично. Цей факт можна пояснити браком часу та великим об'ємом інформації, яку необхідно вивчити протягом уроку. Також, варто відмітити, що всі вчителі вміло мотивують дітей до художньої, творчої діяльності.

На першому етапі констатувального експерименту важливого значення набуло виявлення домінуючих пізнавальних інтересів молодших школярів у процесі мистецької діяльності; було здійснено аналіз навчальної документації. У результаті аналізу виявлено, що переважна більшість змісту навчальних програм і підручників спрямована на засвоєння учнями відповідної системи знань про образотворче мистецтво, формування вмінь і навичок практичної художньої діяльності.

З метою уточнення результатів аналізу навчальної документації, на другому етапі були застосовані такі методи: інтерв'ю з учителями та бесіда з дітьми, батьками, спрямовані на виявлення причин, що гальмують забезпечення ефективності розвитку образного мислення молодших школярів. У результаті бесід із батьками учнів, більшість опитуваних (60 %) зазначали, що причинами гальмування розвитку мислення їх дітей є низький рівень інтересу, мотивації, відсутність активності. Батьки, також, одночасно повідомили, що в більшості випадків діти вдома віддають перевагу теле-інтернет засобам отримання інформації. Інші респонденти (26,7 %) відмітили, що діти

недостатньо вмотивовані для мистецької, творчої діяльності, наслідком, ймовірною причиною, на їх думку, є спрямованість навчального процесу на репродуктивну діяльність. Лише 13,3 % батьків називають причинами повільного розвитку образного мислення перевантаження дітей об'ємом навчальної інформації, обмеження кількості годин на її вивчення. Разом із тим, 20 % опитуваних підкреслили, що неможливо повноцінно займатися розвитком творчих здібностей школярів за умови переповнених класів і невмінням дорослих зацікавити учнів мистецтвом і процесом творчої діяльності взагалі.

У результаті індивідуального інтерв'ювання вчителів початкових класів більшість опитуваних (33,3 %), зазначили, що причинами недостатнього розвитку образного мислення в учнів є низька навчальна мотивація. Інші респонденти (44,4 %) вказали на відсутність інформації щодо методики розвитку образного мислення в початковій школі; відсутність методичних вказівок щодо розвитку творчих здібностей учнів, неможливість здійснення індивідуального підходу за браком часу й великим обсягом навчальних тем при ситуації переповнення класів. Також, 22,3 % учителів наголосили на протиріччі між потребами сучасного суспільства в розвиненій, творчій особистості та відсутності належних умов, які би забезпечили формування такої особистості.

Під час інтерв'ю з батьками було з'ясовано, що більшість із них мають бажання створити відповідні умови для творчого розвитку дітей, але не мають належних знань із педагогіки, психології та не володіють інформацією щодо виявлення індивідуальних задатків і здібностей дітей, правильного визначення їх особистісного шляху розвитку. Батьки чекають на педагогічну допомогу, фахову підтримку з боку вчителів щодо формування й розвитку творчих здібностей дітей. Варто відмітити, що певна частина батьків не замислюються над причинами та можливими шляхами поліпшення розвитку образного мислення та здійснення процесу творчого розвитку школярів, про що свідчить неусвідомленість сутності образного мислення, значення розвитку творчих здібностей. Отже, можемо відзначати, що майже 65 % учасників запропонованих нами бесід і проведених інтерв'ю пов'язують розвиток образного мислення із впливом зовнішніх факторів.

За результатами анкетування вчителів була з'ясована загальна картина організації та здійснення розвитку образного мислення молодших школярів. У процесі анкетування взяли участь вчителі початкових класів і вчитель образотворчого мистецтва. Анкета складалася з 5 питань. На питання «Яке місце в процесі формування особистості дитини займає образне мислення?» 100 % учителів відповіли, що образне мислення

сприяє всебічному розвитку дитини, її пізнавальним процесам та творчості. На питання «Чим є образне мислення» всі вчителі відповіли, що це набута навичка. На питання «Під час яких уроків Ви розвиваєте образне мислення учнів?» отримали такі відповіді вчителів: образотворчого мистецтва (100 %), музики (100 %), української літератури (30 %), математики (36 %). Кожен із респондентів під час різних уроків здійснює розвиток образного мислення учнів. На питання «За допомогою яких методів Ви порадили б здійснювати розвиток образного мислення?» більша частина назвали малювання ілюстрацій. Отже, більшість респондентів вважають, що розвиток образного мислення найкраще здійснювати за допомогою таких видів діяльності, як: малювання ілюстрацій та виготовлення аплікацій до музичних або літературних творів.

Відповідаючи на запитання «Навіщо розвивати образне мислення в молодших школярів?» всі вчителі відмітили, що образне мислення сприяє розвитку творчості та пам'яті. Педагоги розуміють важливість розвитку образного мислення, як основи творчості, опосередкованої пам'яті. Вони вважають також, що це буде сприяти всебічному розвитку учнів, їх світогляду, збагатить уяву, мислення учнів. Отже, більшість опитаних учителів вважає, що образне мислення та його розвиток необхідний для учнів початкових класів, оскільки це допоможе сформувати в дітей творче мислення.

Мета анкетування учнів полягала у визначенні факторів, що позитивно впливають на розвиток образного мислення, виявленні «улюблених» видів мистецької діяльності, наявності стійкого інтересу до образотворчого мистецтва. За результатами анкети 75 % учнів виявили інтерес до мистецької діяльності у вигляді виготовлення аплікацій та малювання в різних техніках. Проте, 25 % учнів не виявили інтересу до малювання. Учні зі стійким інтересом мають потребу в заняттях мистецтвом, при чому проявляють особливе зацікавлення одним або декількома видами мистецької діяльності одночасно. Найбільше учні малюють. Цей факт свідчить про природну необхідність молодших школярів у даному виді творчої діяльності. Серед улюблених уроків учні визначили: уроки малювання (53,3 %), уроки англійської мови (13,5 %), математики (36 %). Високий відсоток уроків малювання дозволив припустити, що на уроках ураховуються інтереси дітей, їх вікові особливості.

На питання в анкеті «Тобі легко вчити вірші напам'ять?» 53,3 % учнів дали стверджувальну відповідь, а 46,7 % відповіли – ні. Цей факт може свідчити про те, що недостатньо розвинена образна та зорова пам'ять. На наступне запитання «Що ти любиш малювати?» 30 % відповіли, що природу

та всі явища пов'язані з нею, а 13,3 % учнів проявляють фантазію, малюючи нереальні персонажі, неіснуючих казкових героїв; 33,3 % люблять відтворювати технічні засоби та конструкції, 23,3 % повідомили, що люблять зображати різноманітних тварин. Разом із тим, усі учні відмітили, що їм подобається дивитися мультфільми про магічних істот, перетворення, деформації предметів та явищ. Можна зробити висновок, що великий вплив на розвиток образного мислення сучасних дітей здійснюють сучасні мультфільми («Лего», «Трансформери», «Юні титани, вперед», «Гамбол і Дарвін», «Бакуган, до бою!»). Головними героями, які подобаються сучасним дітям, є: роботи, монстри, володарі світів, бакугани. Крім сучасної мультиплікації цікавими для дітей є ігри в телефонах: «Brawl Stars», «Towerconquest», «Minecraft». Усі названі образи впливають на свідомість дітей, залишаючись в образній пам'яті. Можна припустити, що в майбутньому на їх свідомість будуть впливати образи, які так активно сприймалися в дитинстві. Тому разом із кількісним показником виникає занепокоєння якістю образів, що впливають на свідомість сучасних дітей.

Варто зауважити, що відповіді учнів на питання «Про що ти любиш читати казки» не збігаються з відповіддю на питання «Які мультфільми тобі подобаються?». Для читання діти обирають книги, у яких описуються більш спокійні, реальні сюжети. Так, серед улюблених книжок є твори про позитивних героїв, з казковими, фантастичними сюжетами, описом тварин та природи. Сюжети казок, оповідань швидше збігаються із сюжетами дитячих малюнків. Це можна пояснити тим, що діти в цьому віці найкраще відтворюють улюблені предмети та явища, намагаються дослідити цікаву для них тему з різних боків.

Реалізуючи мету й завдання пошукового експерименту, здійснюючи детальний аналіз навчальної документації, систематизацію та узагальнення результатів анкетування, можемо зробити такі попередні узагальнення й висновки:

1) учителі молодших класів визначили необхідність розвитку образного мислення, що забезпечило б загальний творчий розвиток школярів;

2) більшість опитуваних учнів виявили інтерес до занять образотворчим мистецтвом;

3) діти читають, дивляться відео, активно користуються гаджетами, проте, з'ясувалося, що на їх свідомість впливає безліч негативних, агресивних образів із сучасних мультфільмів та комп'ютерних ігор, що має руйнівний характер;

4) батьки учнів схвалюють розвиток творчих здібностей дітей, але в більшості випадків не мають досвіду здійснення цього процесу, нарікають на брак власних знань.

Результати пошукового експерименту підтвердили практичну значущість досліджуваної проблеми й зумовили розробку діагностичного етапу констатувального дослідження, мета якого полягала в розробці діагностичної методики та визначенні рівнів сформованості образного мислення відповідно до критеріїв і показників досліджуваного феномену. Визначення сформованості структурних компонентів образного мислення відбувалося на основі встановлених відповідних критеріїв.

З метою підвищення рівня розвитку образного мислення молодших школярів ми намагаємося узагальнити передовий педагогічний досвід та визначити найефективніші шляхи його розвитку. Змістом уроків образотворчого мистецтва передбачено естетичне виховання таким засобом, як природа, красою природи в різні пори року. Розглядаючи картини відомих художників, ілюстрації на тему «Різні пори року», учні пізнають специфічні прикмети кожної пори, вчаться бачити красу навколо себе. Під час уроків, на яких вивчається такий жанр образотворчого мистецтва, як пейзаж, у свідомості дітей складаються узагальнені образи осені, зими, весни, літа. У початкових класах школярам пропонується вивчення таких тем: «Барви осені», «Зимова казка» (1 клас); «Натюрморт», «Осінь мелодія» (2 клас); «Образи тварин у мистецтві, казці», «Осінь краса» (3 клас). У процесі опанування цих тем учні сприймають явища та об'єкти природи образно. Корисно під час спостереження на природі організувати милування красою навколишнього та проводити гру «Впізнай хмаринку», яка полягає в тому, що діти, дивлячись на хмаринку, намагаються побачити певний образ. Так, на небі можна помітити хмаринки, які схожі на постать людини, фігуру тварини, пташки або ще якісь образи.

Крім вивчення теми «Краса довкілля», дітям пропонується різні види портретів, на яких вони можуть спостерігати фізичну та духовну красу людини. Молодші школярі, наприклад, переглядають картини на тему материнства, слухають вірші про маму, читають оповідання, створюють малюнки. У їх свідомості з'являється узагальнений образ материнства, жіночості. Прекрасним засобом виховання та розвитку учнів є картини відомих українських художників: М. Приймаченко, К. Білокур, Т. Яблонської, С. Васильківського, І. Пимоненко. Під час перегляду репродукції неповторних картин художників у дітей складається узагальнений образ рідного краю,

України, українського народу, що є важливим не лише для творчого розвитку, але й для національного та патріотичного виховання.

Систематичні спостереження краси природи, перегляди картин художників, бесіди за картинами, малювання на узагальнені теми сприяють формуванню здатності створювати в думках певні образи. Чи відповідає створений образ реальності залежить від уміння дитини виділяти в навколишньому середовищі найголовніші ознаки предметів або явищ. Наприклад, під час вивчення в 1 класі теми «Барви осені з метою розвитку образного мислення можна використати прийом «Домалюй листок», під час якого застосовуються фарби та зібране осіннє листя. Цей прийом надає можливість укріпити в пам'яті учнів ті образи, які вони сприймали в процесі спілкування з природою. У 3 класі на уроці образотворчого мистецтва на тему «Образи тварин у казці» можна запропонувати учням дослідити образ тварин в їхніх улюблених казках, відібрати декілька улюблених героїв, визначивши їх основні характеристики. Потім можна намалювати казкового героя або тваринку, скомпонувавши основні характеристики улюблених персонажів. У результаті виконання таких творчих завдань з'явиться образ нового казкового героя, якому діти придумують ім'я.

Образне мислення залежить від життєвого досвіду школяра. Тому варто ретельно та відповідально підбирати теми уроків, мультфільми, фільми, які переглядають діти, урахувуючи вікові особливості молодших школярів. Ще одним із методів, який варто використовувати для розвитку образного мислення, є метод особистої аналогії, сутність якого полягає в тому, що дитина має представити себе на місці певного персонажу або героя. При цьому здійснюється перенесення характеристик людини, її почуттів, думок на певний предмет чи явище. Наприклад, на уроці з теми «Натюрморт» можна використати даний метод під час виконання вправи «Оживи картину». Завдання полягає в тому, що діти малюють натюрморт, який потім намагаються «оживити», тобто домалювати та надати якісь людські якості зображуваним предметам.

Також, із метою розвитку образного мислення доречно використовувати метод «Входження в картину», сутність якого полягає в тому, що учням для розгляду пропонується картина художника. Кожна дитина побачить у картині щось своє, зверне увагу на те, що їй цікаво, може уявити, що «зайшла» в цю картину, наче опинилася там і може все краще розгледіти або ж поспілкуватися з тими, хто зображений на картині. Отже, художні образи, що створюються митцями в різних видах мистецтва: літературі, музиці, живописі, скульптурі, архітектурі є чудовими засобами

розвитку образного мислення школярів. Методи мистецької освіти молодших школярів детально розкрито нами в одноіменній статті (Данько, 2019).

Розвиток образного мислення сприяє швидкому запам'ятовуванню інформації. Коли дитина яскраво уявляє собі якусь подію або предмет – це надовго залишається в її пам'яті без будь-яких зусиль. Проте, не всі дорослі та діти здатні так чітко уявляти образи та запам'ятовувати. На початку 20 століття набула популярності система «мнемоніка», яка допомагала в запам'ятовуванні будь-якої інформації. Згодом цю систему назвали мнемотехнікою. Є. Антощук вважає, що вона містить багато цікавих, але дещо складних для засвоєння прийомів (Антонщук, 2010). А. Лурія вперше поділив методики запам'ятовування на два напрями: мнемотехніку та ейдетіку. Згодом психолог І. Матюгін створив свою власну методику «Школа ейдетіки», яка сприяє розвиткові уяви, образного мислення та їхнього усвідомленого застосування. Так, опанувавши методами ейдетіки можна допомогти дітям перетворити навчання в радісний, веселий процес пізнання. На власному педагогічному досвіді ми переконалися, що застосовуючи розроблені вправи, є можливість швидко та одночасно запам'ятати багато слів, великий текст. Важливою умовою виконання таких вправ є довільне, легке уявлення слів-образів, основних образів, які є в тексті, що необхідно вивчити. Чим краще працює образне мислення учнів, тим легше та якісніше запам'ятовується новий навчальний матеріал. Відомо, що учнями легко сприймається та запам'ятовується лише та інформація, яка засвоюється легко, із задоволенням.

Крім того, практикуючи багато років, ми переконані, що узагальнені образи сприяють поглибленому вивченню основ мистецтва, які передбачені навчальною програмою. Так, узагальнений образ Олівця Малювця допомагає дітям без зусиль швидко запам'ятати всю необхідну інформацію, що стосується основ образотворчого мистецтва: специфіка мистецтва, художні професії, види та жанри образотворчого мистецтва, засоби виразності, прийоми та техніки малювання (Данько, 2005, с. 211-217). Інтерес дітей до казок, уявних подорожей налаштовує їх на сприймання навчального матеріалу про види та жанри мистецтва як подорож країною Образотворчого мистецтва, до казкового міста Живопису, де проживають художники-живописці, декоратори, або до міста Скульпторів, де знайомляться з особливостями творчої діяльності скульпторів. Узагальнений образ головного мешканця цієї мистецької країни – Олівець Малювець – допомагає чітко уявити та запам'ятати новий матеріал про даний вид мистецтва.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, під час проведення констатувального експерименту визначено три

рівні розвитку образного мислення молодших школярів: достатній, середній, низький. Достатнім рівнем сформованості образного мислення володіє незначна частина учнів (15 %). Вони характеризуються позитивним ставленням до художньої діяльності, стійким інтересом до образотворчого мистецтва, уміннями швидко опанувати нові знання й навички зображення узагальнених образів. Учні творчо вирішують навчальні завдання, виявляючи ініціативу, додатково займаються мистецтвом у позанавчальний час. Середньому рівню відповідає 55 % учнів. Молодші школярі, які досягли даного рівня, виявляють позитивне ставлення до малювання, мають достатні знання з предмету, але не завжди проявляють свою творчість, застосовуючи вже набуті знання про образотворче мистецтво, про специфіку різних технік малювання. Вони вирізняються частковим самостійним умінням застосовувати мову мистецтва за допомогою вчителя. Вони частіше із захопленням виконують завдання, які їм подобаються. Заняття образотворчим мистецтвом приваблюють дітей, але вони не мають стійких художніх переваг. Учні охоче створюють власні художні роботи, але частіше їх роботи носять репродуктивний характер.

Низький рівень продемонструвало 30 % школярів початкових класів. У цих учнів відсутнє стійке позитивне ставлення до образотворчої діяльності, недостатньо мотивації до вивчення інформації про мистецтво та до занять образотворчим мистецтвом; інтерес до різних видів художньої діяльності ще не сформовано, прояви активності мають фрагментарний характер. Учні володіють низьким рівнем знань про мистецтво, його різновиди та специфіку образотворчого мистецтва; виконують завдання лише за інструкцією вчителя.

Узагальнюючи викладений матеріал, визначили прості та ефективні шляхи розвитку образного мислення молодших школярів під час сучасних уроків образотворчого мистецтва:

1. Формувати вміння розуміти мову образотворчого мистецтва.
2. Усвідомлено вивчати художні образи, що зафіксовано в кожному мистецькому творі.
3. В освітньому процесі застосовувати дидактичні ігри, казки, дидактичні іграшки, що сприяють розвитку образного мислення молодших школярів.
4. Подавати навчальний матеріал спочатку інтегровано, в узагальненому вигляді, у формі знайомства з казковими персонажами, у формі подорожей «країною та містами» образотворчого мистецтва.

5. Використовувати методіку правопівкульного малювання Бетті Едвардс.

6. Систематично розвивати образне мислення за допомогою методів ейдетики.

7. На уроках образотворчого мистецтва застосовувати комплекс таких методів: бесіда за картиною, навіювання, «входження в картину», метод особистої аналогії, порівняння художніх образів, порівняння художніх та музичних образів, малювання музичних образів, малювання кольорового настрою, малювання портретів за допомогою ліній, «крісло автора», «оживи картину», аналіз художнього твору.

8. Уважно добирати інформацію, ментальні продукти, що споживають сучасні діти (засоби масової інформації, мультфільми, комп'ютерні ігри), слідкувати за тим, які образи впливають на їх свідомість.

9. Привчати учнів до систематичного спілкування з мистецтвом у різних його проявах (література, музика, образотворче мистецтво, декоративно-прикладне мистецтво, театр).

Розв'язання проблеми практичного розвитку образного мислення молодших школярів потребує подальшого більш детального вивчення педагогічних умов та методів, що забезпечували б якість освіти. Особливої уваги потребує методичний аспект даної проблеми, а саме: педагогічні умови, форми розвитку образного мислення учнів початкової ланки загально-освітньої школи.

ЛІТЕРАТУРА

- Антонщук, Є. В. (2010). *Знайомтесь, ваша пам'ять!* К.: Шк. світ (Antonshchuk, Ye. V. (2010). *Know your memory!* Kyiv).
- Гончаренко, С. У. (2011). *Український педагогічний енциклопедичний словник*. Рівне: Волинські обереги (Honcharenko, S. U. (2011). *Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary*. Rivne).
- Данько, Н. П. (2005). Психолого-педагогічні особливості впровадження інтегрованих художньо-естетичних курсів у навчальний процес початкової школи. *Педагогічні науки. Частина друга*, 211-217 (Danko, N. P. (2005). Psychological and pedagogical features of the introduction of integrated artistic and aesthetic courses in the educational process of a primary school. *Pedagogical sciences. Part Two*, 211-217).
- Данько, Н. П., Кондратюк, С. М., Павлушенко, Н. М. (2019). Методи мистецької освіти молодших школярів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 9 (93), 268-278 (Danko, N. P., Kondratiuk, S. M., Pavlushchenko, N. M. (2019). Methods of art education of junior schoolchildren. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 9 (93), 268-278).
- Копець, Л. В. (2008). *Психологія особистості*. К.: Вид.дім «Києво-Могилянська академія» (Kopets, L. V. (2008). *Personality psychology*. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House).

РЕЗЮМЕ

Данько Наталия, Васько Ольга. Развитие образного мышления учащихся начальных классов на уроках изобразительного искусства.

В статье раскрывается ход и результаты педагогического исследования образного мышления детей младшего школьного возраста в процессе уроков изобразительного искусства; описаны результаты педагогического исследования и примеры практического опыта развития образного мышления учащихся начальной школы; рассматриваются возможные варианты развития образного мышления детей младшего школьного возраста: формирование понимания образного языка искусства, анализ художественных образов, использование дидактических игрушек и игровых ситуаций, комплекс методов изучения изобразительного искусства, методы мнемотехники и методику правополушарного рисования Бэтти Эдвардс.

Ключевые слова: образное мышление, развитие образного мышления, младшие школьники, уроки изобразительного искусства, искусство, творчество, творческие способности, начальная школа.

SUMMARY

Danko Nataliia, Vasko Olha. Development of primary school pupils' figurative thinking at art lessons.

The article considers the problem of developing figurative thinking in junior schoolchildren by means of fine arts; the course and results of research of the levels of figurative thinking development in primary school pupils at fine arts lessons in modern primary school are presented; the possible ways of pupils' figurative thinking development as an important creative ability are offered; the ways to develop figurative thinking of primary school children are identified, namely: forming understanding of figurative language; application of didactic toys, game situations, use of a complex of methods of fine arts teaching, methods of mnemonics and methods of right hemisphere drawing.

The aim of the article is to determine the real state of figurative thinking practical development in junior schoolchildren at art lessons and to identify effective ways of its development.

During the ascertaining experiment, which consisted in determining the quantitative and qualitative analysis of the effectiveness of figurative thinking development in primary school children, a set of methods was used: pedagogical observation, questionnaires, interviews of teachers, parents and children; questionnaires, testing of pupils, analysis of pupils' creative and artistic works; pedagogical experiment.

The effective ways of developing junior schoolchildren's figurative thinking at fine arts lessons are defined: 1) to apply didactic games, fairy tales, didactic toys; 2) to submit learning material in an integrated, generalized form, in the form of acquaintance with fairy-tale characters, in the form of travels around the "country and cities"; 3) to use the technique of right hemisphere drawing of Betty Edwards; 4) to apply systematically the methods of eidetics; 5) to use a set of methods such as conversation on the picture, suggestion, "entering the picture", the method of personal analogy, comparison of artistic images, comparison of artistic and musical images, drawing musical images, drawing color mood, drawing portraits with lines, "author's chair", "revive the picture"; 6) to involve pupils in systematic communication with art in its various manifestations (literature, music, fine arts, arts and crafts, theater).

Key words: figurative thinking, development of figurative thinking, junior schoolchildren, lessons of fine arts, art, creativity, creative abilities, primary school.